

Razgovor s papom Franjom

Antonio Spadaro*

Sveta Marta, ponedjeljak, 19. kolovoza, u 9.30 sati

Ponedjeljak je, 19. kolovoza. Papa Franjo zakazao mi je termin u 10 sati u Domu svete Marte. Od svojega sam oca naslijedio naviku da dođem ranije. Osoblje koje me dočekalo uvelo me u mali salon. Čekanje je bilo kratko te su me nakon nekoliko minuta otpratili do dizala. U dvije sam se minute prisjetio sastanka ravnatelja nekolicine isusovačkih časopisa u Lisabonu, kada se pojavio prijedlog da svi zajedno objavimo razgovor s Papom. Razgovarao sam s drugim urednicima, predlažući neka moguća pitanja od zajedničkoga zanimanja. Izlazim iz dizala i vidim da me Papa već čeka na vratima. Zapravo, imao sam ugodan dojam da nisam ni prošao kroz vrata.

Ulazim u njegovu sobu i Papa mi ponudi naslonjač, dok je on sjeo na viši i tvrđi stolac zbog problema s kralježnicom. Prostorija je jednostavna, skromna. Malo je radnoga prostora na pisaćem stolu. Dirnut sam jednostavnošću ne samo namještaja, nego i stvari. Malo knjiga, malo papira, malo predmeta. Među njima je slika sv. Franje, kip Naše Gospe od Lujána, zaštitnice Argentine, raspelo i kip usnuloga sv. Josipa, vrlo sličan onomu koji sam vidio u njegovoj sobi kao rektora i provincijala u *Colegio Máximo di San Miguel*. Bergogliovu duhovnost ne tvore »usklađene sile«, kako bi ih on nazvao, nego ljudska lica: Krist, sv. Franjo, sv. Josip, Marija.

Papa me prima s osmijehom koji je već više puta obišao svijet i koji otvara srca. Počeli smo razgovarati o mnogim stvarima, ponajviše o njegovu putu u Brazil. Papa ga smatra istinskom milošću. Pitam ga je li se odmorio. Kaže mi da jest, da je dobro, ali posebno da je Svjetski dan mladih za njega bilo jedno »otajstvo«. Kaže mi da se nikad nije naviknuo govoriti tolikim ljudima: »Mogu gledati pojedine osobe, jednu po jednu, na osoban način ući u kontakt s onim koga imam pred sobom. Nisam naviknut na mnoštva«. Kažem mu da je istina, da se to vidi i da to sve zadivljuje. Vidi se da se njegove oči, kad je među ljudima, zapravo zaustavljaju na pojedincima. Zatim televizijske kamere prikazuju slike i svi ih mogu vidjeti, ali on se tako može osjećati slobodnim da ostane u izravnom kontaktu, barem očima, s onim tko je pred njim. Čini mi se da je zadovoljan zbog toga, tj. da može biti ono što jest, da ne mora mijenjati svoj uobičajen način komuniciranja s drugima, pa i onda kad pred sobom ima milijun ljudi, kao što se dogodilo na plaži na Copacabani.

Prije nego što sam uključio diktafon, razgovarali smo i o drugim stvarima. Komentirajući jedan moj tekst, otkriva da posebno voli dva francuska suvremena mislioca, Henrija de Lubaca i Michela de Certeaua. Pričam mu i o nečem osobnijem, a i on mi govori o sebi, posebno o svome izboru za papu. Kad je postao svjestan da će biti izabran, u srijedu 13. ožujka, za ručkom, kaže mi da je osjetio kako se na njega spušta dubok i neobjašnjiv mir te nutarnja utjeha, zajedno s potpunim mrakom, s dubokom tamom nad svim ostalim. Ti su ga osjećaji pratili sve do izbora.

Zapravo bih nastavio tako prisno razgovarati još dugo, no uzimam papire s nekoliko pitanja koja sam pribilježio i uključujem diktafon. Prije svega mu zahvaljujem u ime svih urednika isusovačkih časopisa koji će objaviti ovaj razgovor.

* P. Antonio Spadaro SJ, glavni urednik isusovačkog dvotjednog časopisa *La Civiltà Cattolica* (Rim). – Ideja za intervju s papom Franjom rodila se na sastanku urednika isusovačkih časopisa koji se održao u mjestu Rodízio kraj Lisabona (Portugal) od 6. do 9. lipnja 2013. Plod je razmišljanja i rada 16 isusovačkih časopisa iz Europe i Amerike. U njihovo ime razgovor je u tri navrata vodio p. Antonio Spadaro od 19. do 29. kolovoza 2013. Intervju su inicirali sljedeći časopisi: *Streven* (Belgija), *Mensaje* (Čile), *Études* (Francuska), *Orizontes* (Grčka), *Obnovljeni život* (Hrvatska), *La Civiltà Cattolica* (Italija), *A Szív* (Mađarska), *Stimmen der Zeit* (Njemačka), *Brotéria* (Portugal), *America* (SAD), *Viera a život* (Slovačka), *Razón y Fe* (Španjolska), *Signum* (Švedska), *Choisir* (Švicarska), *Thinking Faith* (Velika Britanija), *Sic* (Venezuela).

Neposredno prije audijencije isusovcima iz *Civiltà Cattolica* 14. lipnja, Papa mi je govorio o svojoj velikoj teškoći da daje intervju. Rekao mi je da više voli razmišljati nego davati odgovore »iz rukava«. Osjeća da mu pravi odgovori dolaze nakon što je dao prvi odgovor: »Nisam prepoznao samoga sebe kada sam na letu iz Rio de Janeira odgovarao novinarima koji su mi postavljali pitanja«, kaže mi. I stvarno: u tom se razgovoru Papa više puta osjećao slobodnim prekinuti ono što je govorio odgovarajući na pitanje, kako bi se osvrnuo na prethodno. Razgovarati s papom Franjom zapravo je neka vrsta vulkanskoga protoka ideja koje su međusobno povezane. Već mi i samo bilježenje natuknica stvara neugodan osjećaj da ću prekinuti živahan dijalog. Jasno je da je papa Franjo više naviknut na razgovor nego na predavanje.

Tko je Jorge Mario Bergoglio?

Imam spremno pitanje, ali odlučujem ne slijediti shemu koju sam si zadao te ga pitam pomalo iznenada: »Tko je Jorge Mario Bergoglio?« Papa me promatra u tišini. Pitam ga je li dopušteno postaviti mu to pitanje. Daje znak glavom da prihvaća pitanje te mi kaže: »Ne znam koja bi definicija mogla biti najispravnija... Ja sam grješnik. To je najispravnija definicija. I nije to način izražavanja, književna vrsta. Ja sam grješnik.«

Papa nastavlja promišljati, obuzet, kao da nije bio očekivao to pitanje, kao da je prisiljen na dodatno promišljanje.

»Da, možda mogu reći da sam pomalo lukav, znam se snalaziti, ali istina je da sam i pomalo naivan. Da, ali najbolja sinteza, koja mi najviše dolazi iznutra i za koju osjećam da je najistinitija, upravo je ova: 'Ja sam grješnik kojega je Gospodin pogledao'. I ponavlja: »Ja sam jedan kojega je Gospodin pogledao. Svoje geslo *Miserando atque eligendo* uvijek sam osjećao kao potpuno ispravno za mene.«

Geslo pape Franje preuzeto je iz *Homilija* svetoga Bede Časnog, koji, komentirajući evandeosku zgodu poziva sv. Mateja, piše: »Vidje Isus jednog carinika i budući da *ga pogleda osjećajem ljubavi te ga odabra*, reče mu: Slijedi me.«

I dodaje: »Čini mi se da se latinski gerundiv *miserando* [sažalivši se] ne može prevesti ni na talijanski ni na španjolski. Sviđa mi se prevesti ga jednim drugim gerundivom koji ne postoji: *misericordiano* [trajno iskazujući milosrđe].«

Papa Franjo nastavlja u svom promišljanju i kaže mi, napravivši skok čiji smisao u tom trenutku nisam razumio: »Ja ne poznajem Rim. Poznajem malo stvari. Među njima je Sveta Marija Velika: uvijek sam onamo išao«. Smijem se i kažem mu: »To smo svi jako dobro razumjeli, Sveti Oče!«. »Evo, da — nastavlja Papa — poznajem Svetu Mariju Veliku, Svetoga Petra... no dolazeći u Rim, uvijek sam stanovao u Via della Scrofa. Otamo sam često posjećivao crkvu San Luigi dei Francesi, tamo sam odlazio razmatrati Caravaggiovu sliku poziva sv. Mateja.« Počinjem nagađati što mi Papa želi reći.

»Onaj Isusov prst, tako... prema Mateju. Takav sam ja. Tako se osjećam. Poput Mateja«. I tu Papa postaje odlučan, kao da je uhvatio sliku o sebi koju je bio tražio: »Matejeva gesta me pogađa: zgrabi svoj novac, kao da kaže: 'Ne, ne mene! Ne, taj novac je moj!' Evo, to sam ja: grješnik kojemu je Gospodin upravio svoje oči. To je ono što sam rekao kad su me pitali prihvaćam li izbor za prvosvećenika«. Tada prošapta: »*Peccator sum, sed super misericordia et infinita patientia Domini nostri Jesu Christi confisus et in spiritu penitentiae accepto*« [Grješnik sam, ali pouzdajući se u milosrđe i beskrajno strpljenje Gospodina našega Isusa Krista i u duhu pokore, prihvaćam].

Zašto je postao isusovcem?

Razumijem da je ova formula prihvaćanja za papu osobna iskaznica pape Franje. Nije bilo potrebno išta drugo dodati. Nastavljam s onim što sam odabrao kao prvo pitanje: »Sveti Oče, što Vas je potaklo da odlučite ući u Družbu Isusovu? Što Vas je dirnulo u isusovačkome redu?«

»Želio sam nešto više. Međutim, nisam znao što. Ušao sam u sjemenište. Dominikanci su mi se sviđali i imao sam prijatelje dominikance. No onda sam odabrao Družbu, koju sam dobro upoznao jer je sjemenište bilo povjereno isusovcima. Kod Družbe su me se dojmile tri stvari: misijski rad, zajednica i disciplina. To je čudno jer sam nediscipliniran rođen, rođen, rođen. No njihova disciplina, način organiziranja vremena, duboko su me se dojmili.«

»K tomu, uistinu temeljna stvar za mene je zajednica. Uvijek sam tražio zajednicu. Nisam vidio sebe kao samotnoga svećenika: potrebna mi je zajednica. To se razumije iz činjenice što sam ovdje u Svetoj Marti: kad sam izabran, stanovao sam (izvučen ždrijebom) u sobi 207. Ova gdje smo sada bila je soba za goste. Izabrao sam živjeti ovdje, u sobi 201, jer kada sam ušao u posjed papinskoga stana, u sebi sam jasno osjetio 'ne'. Papinski stan u Apostolskoj palači nije raskošan. Star je, uređen s dobrim ukusom i velik, ali ne i raskošan. Međutim, na kraju je poput lijevka okrenutoga naopako. Velik je i prostran, ali ulaz je stvarno uzak. Ulazi se na kapaljku, a ja bez ljudi ne mogu živjeti. Potrebno mi je živjeti život zajedno s drugima.«

Dok je papa govorio o poslanju i zajednici, na pamet su mi dolazili svi oni dokumenti Družbe Isusove u kojima se govori o »zajednici za poslanje« i nalazim ih u njegovim riječima.

Što za jednoga isusovca znači biti papa?

Želim nastaviti na toj liniji i postavljam papi pitanje polazeći od činjenice da je on prvi isusovac koji je izabran za rimskoga biskupa: »Kako shvaćate služenje općoj Crkvi koje ste pozvani ispunjavati u svjetlu ignacijevske duhovnosti? Što za jednoga isusovca znači biti izabran za papu? Koja točka ignacijevske duhovnosti vam najbolje pomaže da živite svoju službu?«

»Razlučivanje«, odgovara papa Franjo. »Razlučivanje je jedna od stvari na kojoj je u svojoj nutрини najviše radio sv. Ignacije. Za njega je to sredstvo borbe kako bi bolje upoznao Gospodina i izbliza ga slijedio. Uvijek me pogađala izreka kojom je opisana Ignacijeva vizija: *Non coerceri a maximo, sed contineri a minimo divinum est* [Ne ograničiti se najvećim, a biti u najmanjem — božansko je]. Mnogo sam promišljao nad tom izrekom što se tiče upravljanja na odgovornijem položaju: ne biti ograničen većim prostorom, nego moći biti u ograničenijem prostoru. Velikodušnost je vrlina velikih i malih i ona nam iz stanja u kojem jesmo omogućuje vidjeti obzor. To znači svakodnevno činiti male stvari velikim i otvorenim srcem za Boga i druge. To znači vrednovati male stvari unutar velikih obzora, obzora Božjega Kraljevstva.«

»Ta izreka pruža parametre za zauzimanje ispravnoga stava pri razlučivanju, kako bi se Božje stvari mogle osjetiti, polazeći od njegove 'točke gledišta'. Za sv. Ignacija velika se načela imaju utjeloviti u okolnosti mjesta, vremena i osoba. Na svoj se način Ivan XXIII. postavio na tu poziciju upravljanja kada je ponovio frazu *Omnia videre, multa dissimulare, pauca corrigere* [Sve vidjeti, mnogo previdjeti, malo ispravljati], jer, iako vidjevši *omnia*, najvišu dimenziju, smatrao je da djeluje na *pauca*, na najmanju dimenziju. Veliki projekti mogu se ostvarivati radeći s malo najmanjih stvari. Također, mogu se rabiti i slaba sredstva; ona se pokažu učinkovitijima od onih snažnih, kako kaže i sv. Pavao u *Prvoj poslanici Korinćanima*.«

»To razlučivanje zahtijeva vremena. Mnogi, primjerice, misle da se promjene i reforme mogu dogoditi u kratkome vremenu. Ja vjerujem da uvijek treba vremena za postavljanje temelja jednoj pravoj, učinkovitoj promjeni. To je vrijeme razlučivanja. Ponekad razlučivanje naprotiv potiče da se odmah učini ono što se u početku mislilo učiniti kasnije. To je ono što se i meni dogodilo ovih mjeseci. Razlučivanje se uvijek ostvaruje u Gospodinovoj prisutnosti; gledajući znakove, osluškajući što se događa, osluškajući ljude, posebno siromašne. Moji izbori, također oni povezani s normalnim životom, kao voziti se u skromnome automobilu, povezani su s duhovnim razlučivanjem koje odgovara na potrebu

koja se rađa iz stvari, od ljudi, iz čitanja znakova vremena. Razlučivanje u Gospodinu vodi me u mojem načinu upravljanja.«

»Evo, nemam zapravo povjerenja u iznenadne odluke. Uvijek sam sumnjičav prema prvoj odluci, tj. prema prvoj stvari koja mi padne na pamet da učinim ako moram donijeti odluku. To je općenito pogrešno. Moram čekati, procijeniti u nutrini, uzimajući potrebno vrijeme. Mudrost razlučivanja iskupljuje neizbježne životne nejasnoće i omogućuje pronaći najkorisnija sredstva koja se ne poistovjećuju uvijek s onim što izgleda veliko ili snažno.«

Družba Isusova

Razlučivanje je, dakle, stup papine duhovnosti. U tome se na poseban način očituje njegov isusovački identitet. Pitam ga, stoga, što misli, kako Družba Isusova može danas služiti Crkvi, koja je njezina osobitost, ali i eventualni rizici s kojima se suočava.

»Družba je ustanova u napetosti, uvijek korjenito u napetosti. Isusovac je odsredišten. Družba je u samoj sebi decentralizirana: njezino je središte Isus i njegova Crkva. Prema tome: ako Družba drži Isusa i Crkvu u središtu, ima dvije temeljne odrednice svoje ravnoteže da živi u periferiji. Ako, naprotiv, previše gleda samu sebe, sebe stavlja u središte kao vrlo čvrstu strukturu, vrlo dobro 'naoružanu', tada upada u opasnost da se osjeća sigurnom i dostatnom. Družba treba uvijek pred sobom imati *Deus semper maior* [Bog je uvijek veći], traženje sve veće slave Božje, Crkvu koja je *prava Zaručnica Krista, našega Gospodina*, Krista Kralja koji nas osvaja i kojemu prikazujemo sve sebe i sav svoj napor, iako smo glinene, neprikladne posude. Ta nas napetost trajno vodi izvan nas samih. Sredstvo koje uistinu snažnom čini decentraliziranu Družbu istodobno je i očinsko i bratsko, a to je 'polaganje računa o savjesti', upravo jer joj pomaže bolje izaći u poslanje.«

Ovdje se papa poziva na točno određenu točku *Konstitucija* Družbe Isusove u kojoj se čita da isusovac treba »očitovati svoju savjest«, tj. nutarnje stanje koje živi, na način da poglavar može biti više obaviješten i pažljiv pri slanju neke osobe u njeno poslanje.

»No teško je govoriti o Družbi«, nastavlja papa Franjo. »Kad se previše tumači, upada se u opasnost pogrešnoga shvaćanja. Družba se može izreći jedino u narativnome obliku. Samo se u pripovijedanju može razlučivati, ne u filozofskome ili teološkom objašnjavanju, u kojima se zapravo može raspravljati. Stil Družbe nije stil raspravljanja, nego razlučivanja, što očito pretpostavlja raspravu tijekom procesa. Mistični lahor nikad ne definira svoje granice, ne dovršava misao. Isusovac mora biti osoba nepotpune misli, otvorene misli. Ima razdoblja u Družbi u kojima se živjelo zatvorenom, krutom mišlju, više instruktivno–asketskom nego mističnom: ta je deformacija proizvela *Epitome Instituti* [Izvod Ustanova].«

Tu se papa poziva na jednu vrstu praktičnoga sažetka koji je u uporabi u Družbi, sastavljenoga u 20. stoljeću, koji se promatra kao zamjena *Konstitucijama*. Formacija isusovaca o Družbi kroz određeno se vrijeme oblikovala tim tekstom, sve dotle da se počelo događati da neki nisu nikad pročitali *Konstitucije*, koje su zapravo temeljni tekst. Papa misli da je tijekom toga razdoblja u Družbi postojala opasnost da pravila nadjačaju duh. Pobjedila je napast da se karizma previše objašnjava i tumači.

Nastavlja: »Ne, isusovac razmišlja uvijek, neprestano, gledajući obzor prema kojem treba ići, imajući Krista u središtu. To je njegova istinska snaga. To potiče Družbu da bude u kreativnome i velikodušnom traženju. Prema tome, Družba danas više no ikad ima biti kontemplativna u djelovanju; ima živjeti u dubokoj blizini sa čitavom Crkvom, shvaćenom kao 'Božji narod' i kao 'sveta majka Crkva hijerarhijska'. To zahtijeva mnogo poniznosti, žrtve, hrabrosti, posebno kad se doživljavaju nerazumijevanja ili postaje objektom nesuglasica i kleveta, ali to je najplodniji stav. Pomislimo na napetosti prošlosti o kineskim obredima, o malabarskim obredima, u redukcijama u Paragvaju.«

»I sâm sam svjedok nerazumijevanja i problema koje je Družba nedavno proživljavala. Među njima su bila i teška vremena kada se radilo o pitanju proširenja 'četvrtoga zavjeta', poslušnosti papi, na sve isusovce. Ono što je meni davalo sigurnost u vrijeme p. Arrupea bila

je činjenica da je on bio čovjek molitve, čovjek koji je mnogo vremena provodio u molitvi. Sjećam se kako je molio sjedeći na podu, kako čine Japanci. Zbog toga je imao ispravan stav i donosio ispravne odluke.«

Uzor: Petar Faber, »reformirani svećenik«

Na to se pitam ima li među isusovcima likova, od početaka Družbe do danas, koji su ga dirnuli na poseban način. Pitam prvosvećenika ima li ih, koji su i zašto. Papa mi počinje navoditi Ignacija i Franju Ksaverskoga, no potom se zaustavlja na jednome liku koji isusovci poznaju, ali koji sigurno općenito nije baš poznat: blaženi Petar Faber (1506–1546) iz Savoje. On je jedan od prvih drugova sv. Ignacija, zapravo prvi, s kojim je Ignacije dijelio sobu dok su obojica bili studenti na Sorboni. Treći je u istoj sobi bio Franjo Ksaverski. Pio IX. proglasio je Petra Fabera blaženim 5. rujna 1872., a u tijeku je postupak za proglašenje svetim.

Papa mi navodi jedno izdanje njegova *Memoriale* [Spomen–spis] koje je dao prirediti dvojici isusovaca stručnjaka, Miguelu A. Fioritu i Jaimeu H. Amadeu, dok je bio provincijal. Izdanje koje Papa posebno voli ono je koje je pripremio Michel de Certeau. Pitam ga dakle zašto je dirnut upravo Faberom, koje crte njegova lika ostavljaju dojam na njega.

»Dijalog sa svima, i s najudaljenijima i protivnicima; jednostavna pobožnost, možda jedna određena naivnost, neposredna raspoloživost, njegovo pažljivo nutarnje razlučivanje, činjenica da je bio čovjek velikih i snažnih odluka, a u stanju biti tako blag, blag...«

Dok papa Franjo nabraja osobne karakteristike svoga najdražeg isusovca, shvaćam koliko je taj lik za njega uistinu bio životni uzor. Michel de Certeau definira Fabera jednostavno kao »reformiranoga svećenika«, za kojega su nutarnje iskustvo, dogmatski izričaj i strukturalna reforma duboko neodjeljivi. Čini mi se, prema tome, da razumijem kako se papa Franjo nadahnjuje upravo na toj vrsti reforme. Papa, dakle, nastavlja s promišljanjem o pravom licu *utemeljitelja*.

»Ignacije je mistik, ne asket. Jako se ljutim kad čujem govoriti da su Duhovne vježbe ignacijevske samo zato što se provode u šutnji. U stvari, Duhovne vježbe mogu biti savršeno ignacijevske i u svakodnevnom životu, i bez šutnje. Struja koja ističe asketizam, šutnju i pokoru deformirana je, a proširila se i u Družbi, posebno u španjolskome ozračju. Ja sam naprotiv blizu mističnoj struji, onoj Louisa Lallemeta i Jean–Josepha Surina. A Faber je bio mistik.«

Iskustvo upravljanja

Kakva vrsta iskustva u upravljanju može dozrijeti iz formacije koju je stekao pater Bergoglio koji je u Družbi Isusovoj najprije bio mjesni, a potom provincijski poglavar? Stil upravljanja Družbom uključuje odlučivanje poglavara, ali i suočavanje s njegovim »savjetnicima«. Tako pitam papu: »Mislite li da Vaše iskustvo upravljanja u prošlosti može služiti Vašem sadašnjem upravljanju sveopćom Crkvom?« Nakon kratke stanke promišljanja papa Franjo postaje ozbiljan, ali vrlo vedar.

»U svojem iskustvu poglavara u Družbi, ja se zapravo nisam uvijek ponašao tako, tj. provodeći nužna savjetovanja. To nije bilo dobro. Moje upravljanje kao isusovca na početku je imalo mnogo nedostataka. To je bilo teško vrijeme za Družbu: nestao je čitav jedan naraštaj isusovaca. Zbog toga sam još vrlo mlad postao provincijalom. Imao sam 36 godina: ludost. Trebalo se suočiti s teškim situacijama, a ja sam svoje odluke donosio na grub i personalistički način. Da, moram ipak dodati jednu stvar: kad nešto povjeravam nekoj osobi, potpuno se pouzdajem u tu osobu. Ona treba stvarno počinuti veliku pogrešku da bih je ukorio. Međutim, unatoč tome, ljudi se na kraju umore od autoritarnosti. Moj autoritativan i brz način donošenja odluka doveo me do ozbiljnih problema i do toga da budem optužen kao ultrakonzervativac. Proživio sam vrijeme velike nutarnje krize dok sam bio u Cordovi. Evo,

ne, nisam sigurno bio poput blažene Imelde, ali nikad nisam bio desničar. Moj autoritativan način donošenja odluka stvarao je probleme.«

»Govorim to kao životno iskustvo i kako bi se moglo shvatiti koje su opasnosti u tome. S vremenom sam naučio mnogo toga. Gospodin je dopustio tu pedagogiju upravljanja i preko mojih nedostataka i grijeha. Tako sam kao nadbiskup Buenos Airesa svakih petnaest dana imao sastanak sa šest pomoćnih biskupa, nekoliko puta godišnje s Prezbiterkim vijećem. Postavljala su se pitanja i otvarao se prostor za raspravu. To mi je mnogo pomoglo u donošenju boljih odluka. I sada čujem neke koji mi govore: 'Nemojte se previše savjetovati, odlučite'. Vjerujem, naprotiv, da je savjetovanje vrlo važno. Konzistoriji, Sinode, na primjer, važna su mjesta da se savjetovanja učine živim i aktivnim. Međutim, treba ih učiniti manje krutima u formi. Želim stvarno, ne formalno savjetovanje. Vijeće od osam kardinala, ta *izvanjska* savjetnička skupina, nije samo moja odluka nego plod želje kardinala, tako kako je izražena na Općim kongregacijama prije Konklava. Želim da Savjetovanje bude realno, a ne formalno.«

»Osjećati s Crkvom«

Ostajem na temi Crkve i pokušavam shvatiti što točno za papu Franju znači »osjećati s Crkvom« o čemu piše sveti Ignacije u svojim *Duhovnim vježbama*. Papa odgovara bez oklijevanja, polazeći od jedne slike.

»Slika Crkve koja mi se sviđa slika je svetoga vjernoga naroda Božjeg. To je definicija koju često rabim i upravo je ona u *Lumen gentium*, u broju 12. Pripadnost nekom narodu ima snažnu teološku vrijednost: Bog u povijesti spasenja spašava narod. Nema punoga identiteta bez pripadnosti nekom narodu. Nitko se ne spašava sam, kao izolirani pojedinac, ali Bog nas privlači uzimajući u obzir složeni splet međuosobnih odnosa u ljudskoj zajednici. Bog ulazi u tu narodnu dinamiku.«

»Narod je subjekt. Crkva je Božji narod na putu kroz povijest, s radostima i bolima. Prema tome, *sentire cum Ecclesia* [osjećati s Crkvom] za mene znači biti u tom narodu. Ukupnost je vjernika nepogrešiva u vjerovanju; tu svoju *infallibilitas in credendo* [nezabludivost u vjerovanju] očituje uz pomoć nadnaravnoga osjećaja vjere čitavoga naroda koji putuje. Evo, to ja danas podrazumijevam pod 'osjećati s Crkvom' o čemu govori sv. Ignacije. Kad dijalog između ljudi, biskupa i pape ide tim putem i iskren je, potpomaže ga Duh Sveti. Stoga nije to osjećanje koje se odnosi na teologe.«

»To je kao s Marijom: kad se želi znati tko je ona, pita se teologe; ako se želi znati kako ju se ljubi, treba pitati narod. Sa svoje strane, Marija je ljubila Isusa srcem naroda, kao što čitamo u *Magnificatu*. Ne treba, prema tome, ni misliti da je poimanje izraza 'osjećati s Crkvom' vezano jedino uz osjećanje s njezinim hijerarhijskim dijelom.«

Papa, nakon trenutka stanke, odlučno objašnjava, kako bi se izbjegla pogrešna tumačenja: »Očito je potrebno biti vrlo pozoran i ne misliti da je ta *infallibilitas* svih vjernika o kojoj govorim u svjetlu Koncila jedan oblik populizma. Ne: iskustvo je to 'svete majke Crkve hijerarhijske', kako ju je nazivao sv. Ignacije, Crkve kao Božjega naroda, pastira i naroda zajedno. Crkva je ukupnost Božjega naroda.«

»Vidim svetost u Božjem narodu, njegovu svakodnevnu svetost. Postoji 'prosječna klasa svetosti' kojoj svi možemo pripadati, ona o kojoj govori Malègue.«

Papa se poziva na Josepha Malèguea, njemu dragoga francuskog pisca, koji je rođen 1876. a umro 1940., posebice na njegovu nedovršenu trilogiju *Pierres noires. Les Classes moyennes du Salut* [Crne stijene. Srednje klase spasenja]. Neki francuski kritičari nazivaju ga »katoličkim Proustom«.

»Vidim svetost — nastavlja papa — u strpljivom narodu Božjem: žena koja podiže djecu, muškarac koji radi da bi kući donio kruh, bolesnici, stari svećenici koji su toliko izranjeni, ali koji imaju osmijeh jer su služili Gospodinu, redovnice koje mnogo rade i koje žive skrovitom svetošću. To je za mene opća svetost. Svetost često povezujem sa strpljivošću: ne samo sa strpljivošću kao *hypomoné*, opteretiti se događanjima i životnim okolnostima, nego i kao

ustrajnost u svakodnevnom napredovanju. To je svetost *Vojujuće Crkve* o kojoj govori sv. Ignacije. To je bila svetost mojih roditelja: moga tate, moje mame, moje bake Rose koja mi je učinila toliko dobra. U časoslovu imam oporuku moje bake Rose i često je čitam: za mene je ona poput molitve. Ona je svetica koja je mnogo trpjela, također moralno, a uvijek je smjelo išla naprijed.«

»Ta Crkva s kojom trebamo 'osjećati' je dom svijetu, ne malena kapela koja može primiti samo grupicu probranih osoba. Ne smijemo krilo sveopće Crkve svoditi na zaštitničko gnijezdo svojoj osrednjosti. A Crkva je Majka — nastavlja — Crkva je plodna, mora to biti. Vidi, kad opazim negativna ponašanja službenika Crkve ili posvećenih osoba, prva je stvar koja mi dolazi na pamet: 'evo starog neženje', ili 'evo jedne usidjelice'. Nisu ni očevi, ni majke. Nisu bili sposobni dati život. Kad, naprotiv, čitam život salezijanskih misionara koji su pošli u Patagoniju, čitam povijest života, plodnosti.«

»Evo još jednoga primjera iz ovih dana: vidio sam da je mnogo novina prenijelo kako sam bio telefonirao jednom dečku koji mi je napisao pismo. Telefonirao sam mu jer je to pismo bilo tako lijepo, tako jednostavno. Za mene je to čin plodnosti. Shvatio sam da je to mladić koji raste, koji je prepoznao oca i govori mu nešto o svome životu. Otac ne može reći: 'fućkam ja na to'. Ta mi plodnost itekako koristi.«

Mlade i stare Crkve

Ostajem na temi Crkve, postavljajući papi pitanje u svjetlu nedavnoga Svjetskog dana mladih: »Taj je velik događaj kasnije upalio reflektore nad mladima, ali i nad tim 'duhovnim plućima' koja su zapravo novoustanovljene Crkve. Koje su nade, prema Vašem mišljenju, za sveopću Crkvu a proizlaze iz tih Crkava?«

»Mlade Crkve razvijaju sintezu vjere, kulture i života u nastajanju, stoga su one različite od sinteze koju su razvile starije Crkve. Za mene je odnos između ranije i kasnije uspostavljenih Crkava jednak odnosu između mladih i starih u nekom društvu: grade budućnost, jedni svojom snagom, drugi svojom mudrošću. Uvijek ima rizika, što je i razumljivo; mlađe Crkve izlažu se opasnosti da se osjećaju samodostatnima, a starije su u opasnosti da žele mladima nametnuti svoje kulturalne modele. Međutim, budućnost se gradi zajedno.«

Crkva? Poljska bolnica...

Najavljujući svoje odricanje od pontifikata, papa Benedikt XVI. današnji je svijet opisao kao subjekt vrlo brzih promjena te je bio uznemiren pitanjima od velike važnosti za život vjere koja zahtijeva snagu i tijela i duše. U svjetlu toga što mi je papa malo prije rekao, pitam: »Što je Crkvi u ovome povijesnom trenutku najpotrebnije? Jesu li potrebne reforme? Koje su Vaše želje za Crkvu u sljedećim godinama? Kakvu Crkvu 'sanjate'?«

Prihvaćajući početak mojega pitanja, papa Franjo počinje riječima: »Papa Benedikt učinio je djelo svetosti, veličine i poniznosti. On je Božji čovjek«, pokazujući veliku ljubav i golemo poštovanje prema svome prethodniku.

»Jasno vidim — nastavlja — da je Crkvi danas najviše potrebna sposobnost liječiti rane i grijati srca vjernika, blizina, bliskost. Vidim Crkvu kao poljsku bolnicu nakon bitke. Nekorisno je pitati teškoga ranjenika ima li kolesterol ili visoki šećer! Moraju se liječiti njegove rane. Onda ćemo moći razgovarati o svemu ostalom. Liječiti rane, liječiti rane... I treba početi odozdo.«

»Crkva se kadšto dala zatvoriti u male stvari, u male propise. Najvažniji je, naprotiv, prvi navještaj: 'Isus Krist te spasio!' Službenici Crkve imaju prije svega biti službenici milosrđa. Ispovjednik, na primjer, uvijek upada u opasnost da bude ili previše strog ili previše popustljiv. Nijedan od dvojice nije milosrdan jer nijedan od njih ne preuzima doista brigu za osobu. Strogi si pere ruke jer se oslanja na zapovijed. Popustljivi si pere ruke jednostavno govoreći 'to nije grijeh' ili slične stvari. Osobe treba pratiti, rane treba liječiti.«

»Kako postupamo s Božjim narodom? Sanjam Crkvu kao Majku i Pastiricu. Službenici Crkve moraju biti milosrdni, brinuti se za ljude, prateći ih poput dobroga Samarijanca koji pere, čisti, podiže svoga bližnjeg. To je čisto Evanđelje. Bog je veći od grijeha. Organizacijske i strukturalne reforme drugorazredne su, tj. dolaze poslije. Prva reforma mora biti reforma stava. Službenici Evanđelja moraju biti osobe sposobne ugrijati srca ljudi, hodati s njima u noći, znati razgovarati, sići u njihovu noć, u njihovu tamu, a da se ne izgube. Božji narod želi pastire, a ne službenike ili državne svećenike. Biskupi posebno imaju biti ljudi sposobni strpljivošću podupirati Božje korake u njegovome narodu tako da nitko ne zaostane, ali i da prate stado koje ima njuh za pronalaženje novih putova.«

»Umjesto da budemo samo Crkva koja prihvaća i prima držeći vrata otvorenima, nastojmo također biti Crkva koja nalazi nove putove i koja može izaći iz same sebe i poći ususret onome koji ne ide u crkvu, koji se udaljio ili je indiferentan. Kadšto je onaj koji se udaljio to učinio s razlozima koji, ako se dobro shvate i odvagnu, mogu dovesti do povratka. Međutim, potrebna je odvažnost, hrabrost.«

Skupljam što Sveti Otac govori i povezujem to sa činjenicom da ima kršćana koji žive prema Crkvi u nesređenim ili u svakom slučaju složenim situacijama, da ima kršćana koji, na jedan ili drugi način, žive s otvorenim ranama. Mislim na razvedene i ponovo oženjene, na homoseksualne parove, na druge teške situacije. Kako u tim slučajevima provoditi misionarski pastoral? Što je tu najvažnije? Papa daje znak da je razumio što mislim te odgovara.

»Moramo naviještati Evanđelje na svim putovima, propovijedajući radosnu vijest o Kraljevstvu i liječeći, također svojim propovijedanjem, svaku vrstu bolesti i rane. U Buenos Airesu dobivao sam pisma od homoseksualnih osoba koje su 'društveni ranjenici' jer mi kažu da osjećaju kako ih je Crkva uvijek osuđivala. Međutim, Crkva to ne želi činiti. Tijekom leta iz Rio de Janeira rekao sam da, ako neki homoseksualac ima dobru volju te traži Boga, ja nisam tu da ga sudim. Govoreći to, rekao sam ono što kaže *Katekizam*. Religija ima pravo izraziti vlastito mišljenje u službi ljudima, ali Bog nas je u stvaranju stvorio slobodnima: duhovno miješanje u osobni život nije moguće. Jednom me netko provokativno upitao odobravam li homoseksualnost. Tada sam odgovorio drugim pitanjem: 'Reci mi: Bog, kad gleda na homoseksualnu osobu, prihvaća li njezin život s ljubavlju ili ju odbacuje osuđujući je?' Uvijek treba promatrati osobu. Tu ulazimo u otajstvo čovjeka. U životu Bog prati osobe, a mi ih trebamo pratiti polazeći od njihova stanja. Treba pratiti s milosrdem. Kad se to dogodi, Duh Sveti nadahnjuje svećenika da kaže ono što je najispravnije.«

»To je također veličina ispovijedi: riječ je o činu procjenjivanja, slučaj po slučaj, i sposobnosti razlučivanja što je najbolje za nekoga tko traži Boga i njegovu milost. Ispovjedaonica nije soba za mučenje, nego mjesto milosrđa u kojemu nas Gospodin potiče učiniti najbolje što možemo. Mislim i na situaciju žene koja iza sebe ima propali brak u kojem je abortirala. Onda se ta žena ponovo udala i sad je sretna s petero djece. Abortus je strahovito opterećuje i iskreno se kaje. Željela bi ići naprijed u kršćanskome životu. Što će ispovjednik učiniti?«

»Ne možemo inzistirati samo na pitanjima povezanima s pobačajem, homoseksualnim brakom i uporabom kontracepcijskih metoda. To nije moguće. Nisam mnogo govorio o tim stvarima, i to mi se predbacivalo. Međutim, kada se o tome govori, treba o tome govoriti u kontekstu. Govor se Crkve, uostalom, zna, i ja sam sin Crkve, no nije o tome potrebno prestanto govoriti.«

»Ni dogmatski ni moralni nauk nije u svemu jednako vrijedan. Misionarski pastoral nije obuzet neartikuliranim prenošenjem gomile doktrina koje treba uporno nametati. Navještaj misionarskoga tipa usredotočuje se na bitno, na potrebno, a upravo to najviše oduševljava i privlači, pali srca, kao učenicima u Emausu. Valja stoga pronaći novu ravnotežu, inače je i moralna zgrada Crkve u opasnosti da se sruši poput kule od karata, da izgubi svježinu i miris Evanđelja. Evandeoska ponuda mora biti jednostavnija, dublja, koja zrači. Iz te ponude tada dolaze moralne posljedice.«

»Govorim to misleći i na propovijedanje i na sadržaje našega propovijedanja. Lijepa homilija, prava homilija, ima početi s prvim navještajem, s navještajem spasenja. Nema

ničega čvršćeg, dubljeg i sigurnijeg od toga navještaja. Potom valja katehizirati. Na kraju se mogu dati moralni zaključci. Međutim, navještaj spasenjske Božje ljubavi prethodi moralnoj i vjerskoj obvezi. Danas se ponekad čini da preteže obrnuti poredak. Homilija je kamen kušnje da se procijeni blizina i sposobnost susreta nekog pastira s njegovim narodom, jer onaj tko propovijeda mora poznavati srce svoje zajednice kako bi pronašao gdje je živa i goruća želja za Bogom. Evandeoska se poruka, prema tome, ne može svoditi na neke njezine vidove koji, iako važni, sami ne izražavaju srce Isusova nauka.«

Prvi Papa redovnik nakon 182 godine...

Papa Franjo prvi je prvosvećenik koji dolazi iz redovničke Družbe nakon kamaldolijanaca Grgura XVI. koji je izabran 1831., prije 182 godine. Stoga pitam: »Koje je posebno mjesto redovnika i redovnica u današnjoj Crkvi?«

»Redovnici su proroci. To su oni koji su odabrali tako slijediti Isusa da nasljeđuju njegov život poslušnošću Ocu, siromaštvom, životom u zajednici te čistoćom. U tom smislu, zavjeti ne mogu svesti na karikaturu, inače, primjerice, život u zajednici postaje pakao, a čistoća način da se živi kao usidjelice ili stari momci. Zavjet čistoće mora biti zavjet plodnosti. U Crkvi su redovnici posebno pozvani biti proroci koji svjedoče kako je Isus živio na ovoj zemlji, i koji navještaju kakvo će Kraljevstvo Božje biti u svojoj dovršenosti. Redovnik se nikad ne smije odreći proroštva. To ne znači suprotstavljati se hijerarhijskomu dijelu Crkve, iako se proročka služba i hijerarhijska struktura ne podudaraju. Govorim o uvijek pozitivnoj nakani, i koja ne smije biti bojažljiva. Pomislimo na ono što su učinili mnogi veliki sveti monasi, redovnici i redovnice, sve do sv. Antuna pustinjaka. Biti prorok ponekad može značiti stvarati gungulu, kako se već kaže... Proroštvo stvara buku, viku, netko kaže 'zbrku'. Međutim, u stvarnosti njegova je karizma biti kvasac: proroštvo naviješta duh Evanđelja.«

Rimski dikasteriji, sinodalnost, ekumenizam

Uzimajući u obzir odnos s hijerarhijom, u tom trenutku pitam papu: »Što mislite o rimskim dikasterijima [uredima]?«

»Rimski dikasteriji u službi su papi i biskupima: imaju pomoći i partikularnim Crkvama i biskupskim konferencijama. To su mehanizmi pomoći. U nekim slučajevima, naprotiv, kad nisu dobro shvaćeni, upadaju u opasnost postati tijelima cenzure. Potresno je vidjeti prijave nedostatka pravovjerja koje dolaze u Rim. Vjerujem da slučajeve imaju proučavati mjesne biskupske konferencije kojima može biti pružena djelotvorna pomoć iz Rima. Slučajevi se, naime, bolje pretresaju na mjestu. Rimski su dikasteriji posrednici, a ne posredovatelji ili upravitelji.«

Podsjećam papu da je prošloga 29. lipnja, tijekom blagoslova i podjeljivanja palijske mitre 34 nadbiskupa metropolita, potvrdio »put sinodalnosti« kao put koji vodi k ujedinjenoj Crkvi koja će »rasti u skladu sa službom primata«. Evo dakle moga pitanja: »Kako uskladiti Petrov primat i sinodalnost [sabornost]? Koji su putovi ostvarivi, pa i s ekumenske perspektive?«

»Trebalo bi koračati zajedno: pojedinačni vjernici, biskupi i papa. Sinodalnost valja ostvarivati na raznim razinama. Možda je vrijeme za dozrijevanje metodologije Sinode, jer ova sadašnja čini mi se statičnom. To će imati i ekumensku vrijednost, posebno s našom braćom pravoslavicima. Od njih se može više naučiti o smislu biskupske kolegijalnosti i o tradiciji sinodalnosti. Napor zajedničkoga promišljanja, gledajući na način kako se prvih stoljeća upravljalo Crkvom, prije raskola između Istoka i Zapada, urodit će plodovima u svoje vrijeme. U ekumenskim odnosima ovo je važno: ne samo bolje se upoznati, nego i prepoznati ono što je Duh sijao u drugima kao dar i za nas. Želim nastaviti s promišljanjem o tome kako vršiti Petrov primat, a to je promišljanje već 2007. započelo Mješovito povjerenstvo koje je dovelo do potpisivanja Dokumenta iz Ravenne. Potrebno je nastaviti tim putem.«

Pokušavam razumjeti kako papa vidi budućnost jedinstva Crkve. Odgovara mi: »Moramo koračati ujedinjeno u različitostima: nema drugoga puta da se ujedini. To je Isusov put.«

A uloga žene u Crkvi? Papa se više puta dotaknuo te teme, u raznim prigodama. U jednome razgovoru ustvrdio je da ženska prisutnost u Crkvi nije baš istaknuta jer napast maskulinizma nije ostavila prostora da se uloga koja u zajednici pripada ženama učini vidljivom. Nastavio je s tim pitanjem tijekom leta iz Rio de Janeira ustvrdivši da još nije izrađena duboka teologija žene. Sada pitam: »Kakva bi imala biti uloga žene u Crkvi? Kako je danas učiniti vidljivijom?«

»Potrebno je proširiti prostore jasnije ženske prisutnosti u Crkvi. Bojim se rješenja 'ženskog mačizma' jer u stvarnosti žena ima drugačiju strukturu od muškarca. Zapravo, razgovori koje slušam o ulozi žene često su nadahnuti upravo ideologijom mačizma. Žene postavljaju duboka pitanja s kojima se treba suočiti. Crkva ne može biti to što jest bez žene i njezine uloge. Žena je za Crkvu neporeciva. Marija, žena, važnija je od biskupa. Kažem to jer ne treba miješati službu s dostojanstvom. Potrebno je, stoga, bolje produbiti lik žene u Crkvi. Valja se više truditi da se izradi duboka teologija žene. Tek učinivši taj prijelaz moći će se bolje promišljati o službi žene unutar Crkve. Ženski genij nužan je na mjestima gdje se donose važne odluke. Danas je upravo ovo izazov: promišljati o posebnome mjestu žene upravo ondje gdje se upravlja različitim područjima Crkve.«

Drugi vatikanski koncil

»Što je ostvario Drugi vatikanski koncil? Što je on bio?«, pitam ga u svjetlu njegovih prethodnih tvrdnji, zamišljajući dugačak i jasan odgovor. No imam neki dojam da papa Koncil jednostavno smatra tako neprijepornim događajem da o njemu ne vrijedi nadugo razgovarati, te da mu nije potrebno isticati važnost.

»Drugi je vatikanski koncil bio ponovno čitanje Evandjelja u svjetlu suvremene kulture. Iznjedrio je pokret obnove koji jednostavno dolazi iz samoga Evandjelja. Plodovi su golemi. Dovoljno je sjetiti se liturgije. Rad na reformi liturgije bio je služenje puku kao ponovno čitanje Evandjelja, polazeći od konkretne povijesne situacije. Da, ima nekih crtâ hermeneutike kontinuiteta i diskontinuiteta, međutim, jedna je stvar jasna: dinamika čitanja Evandjelja ostvarena u današnjici, koja je Koncilu bila vlastita, posve je nepovratna. Onda su tu i posebna pitanja poput liturgije prema *Vetus Ordo*. Mislim da je odluka pape Benedikta bila razborita, povezana s nekim osobama koje imaju tu posebnu osjetljivost. Smatram naprotiv zabrinjavajućim opasnost ideologiziranja *Vetus Ordo*, njegovo instrumentaliziranje.«

Tražiti i naći Boga u svemu

Govor pape Franje o izazovima današnjice vrlo je neravnomjeran. Prije više godina napisao je da je za promatranje stvarnosti potreban pogled vjere jer se inače stvarnost vidi u dijelovima, u komadima. To je također jedna od tema enciklike *Lumen fidei* [Svjetlo vjere]. U mislima su mi i neki dijelovi govora pape Franje tijekom Svjetskoga dana mladih u Rio de Janeiru. Navodim mu ih: »Bog je stvaran ako se očituje u današnjici«; »Bog je na svim stranama«. Rečenice su to koje odražavaju ignacijevski izraz »tražiti i naći Boga u svemu«. Pitam dakle papu: »Svetosti, kako se traži i nalazi Boga u svemu?«

»Ono što sam rekao u Rijuu ima vremenitu vrijednost. Postoji, naime, napast tražiti Boga u prošlosti ili u mogućoj budućnosti. Bog je sigurno u prošlosti, jer je u tragovima koje je ostavio. Također je i u budućnosti kao obećanje. Ali 'konkretan' Bog, recimo tako, jest danas. Zbog toga nam kuknjave nikad, nikad ne pomažu naći Boga. Današnja kukanja o tome kakav je 'barbarski' svijet ponekad završavaju tako da se unutar Crkve javljaju želje za redom koji se shvaća kao čisto očuvanje, obrana. Ne: Bog se susreće u današnjici.«

»Bog se očituje u povijesnoj objavi, u vremenu. Vrijeme započinje procese, prostor ih kristalizira. Bog se pronalazi u vremenu, u procesima koji su u tijeku. Ne treba davati

prednost prostorima vlasti u odnosu na vremena procesa, makar i duga. Moramo pokretati procese, više negoli zauzimati prostore. Bog se očituje u vremenu te je nazočan u povijesnim procesima. Pritom se daje prednost djelovanjima koja rađaju novim dinamičnostima. To zahtijeva strpljenje, čekanje.«

»Susresti Boga u svemu nije neki empirijski *eureka*. U biti, kad želimo susresti Boga, željeli bismo ga odmah utvrditi empirijskom metodom. Tako se Boga ne susreće. Susreće ga se u laganome lahoru koji je osjetio Ilija. Osjetila koja utvrđuju Boga ona su koja sv. Ignacije naziva 'duhovnim osjetilima'. Ignacije traži da se otvori duhovno osjetilo kako bi se moglo susresti Boga izvan čisto empirijskoga pristupa. Potreban je kontemplativan stav: to znači osjećati da se ide dobrim putem razumijevanja i ljubavi u odnosu na stvari i situacije. Znak da se čovjek nalazi na tome dobrom putu znak je dubokoga mira, duhovne utjehe, Božje ljubavi te gledanje svih stvari u Bogu.«

Sigurnost i pogriješke

»Ako susret s Bogom u svim stvarima nije nikakav 'empirijski *eureka*' — kažem papi — i ako se dakle radi o hodu koji čita povijest, može se i pogriješiti...«

»Da, u tom traženju i nalaženju Boga u svemu uvijek ostaje područje nesigurnosti. Mora biti tako. Ako neka osoba s potpunom sigurnošću kaže da je susrela Boga i da nije dotakla ni ruba nesigurnosti, onda nešto nije u redu. Za mene je to važan ključ. Ako netko ima odgovore na sva pitanja, evo, to je dokaz da Bog nije s njim. To znači da je on lažan prorok, da koristi religiju samo za sebe. Veliki vođe Božjega naroda poput Mojsija uvijek su ostavljali prostora sumnji. Treba ostaviti prostor Gospodinu, ne našim sigurnostima; potrebno je biti ponizan. Nesigurnost postoji u svakome pravom razlučivanju koje je otvoreno potvrdi duhovne utjehe.«

»Opasnost je u traženju i nalaženju Boga u svemu, prema tome, želja da se previše pojašnjava, da se kaže ljudskom sigurnošću i drskošću: 'Bog je ovdje'. Tako ćemo pronaći samo boga po našoj mjeri. Ispravan je Augustinov stav: tražiti Boga da ga se nađe i naći ga da bi ga se uvijek tražilo. A često se traži tapkajući, kako se čita u Bibliji. Iskustvo je to velikih otaca vjere, koji su naš uzor. Potrebno je ponovno pročitati jedanaesto poglavlje Poslanice Hebrejima. Abraham je po vjeri krenuo, a da nije znao kamo ide. Svi naši preci u vjeri su umrli vidjevši obećana dobra, ali izdaleka... Naš nam život nije dan kao libreto neke opere u kojoj je sve zapisano, nego on znači početi, koračati, činiti, tražiti, vidjeti... Mora se ući u pustolovinu traganja za susretom i prepustiti se traganju, ali i prepustiti se da nas Bog susretne.«

»Bog je naime prije, Bog je uvijek prije, Bog *primerea* [prvotnuje]. Bog je pomalo poput bademova cvijeta iz tvoje Sicilije, Antonio, koji uvijek prvi cvate. Čitamo to u Prorocima. Prema tome, Boga se susreće koračajući, na putu. Ovdje bi netko mogao reći da je to relativizam. Je li relativizam? Da, ako se shvaća loše, poput neke vrste nejasnoga panteizma. Ne, ako se shvaća u biblijskome smislu, u kojem je Bog uvijek iznenađenje, stoga nikad ne znaš gdje i kako ćeš ga naći; nisi ti taj koji utvrđuje vremena i mjesta susreta s njim. Stoga je razlučivanje temeljno kako bi se prepoznao susret.«

»Ako je kršćanin restaurator, legalist, ako sve želi vidjeti jasno i sigurno, neće naći ništa. Tradicija i povijesno pamćenje trebaju nam pomoći imati hrabrosti otvoriti Bogu nove prostore. Tko danas traži uvijek disciplinska rješenja, tko je na pretjeran način sklon doktrinarnoj 'sigurnosti', tko tvrdoglavo nastoji nadoknaditi izgublenu prošlost, ima statički i zamršen pogled. Na taj način vjera postaje jedna ideologija, među mnogima. Ja imam dogmatsku sigurnost: Bog je u životu svake osobe, Bog je u svačijem životu. Pa i ako je život neke osobe bio katastrofa, ako je uništen porocima, drogom ili bilo kojom drugom stvari, Bog je u njezinu životu. Može i mora ga se tražiti u svakome ljudskom životu. Iako je život neke osobe zemlja puna trnja i korova, uvijek postoji prostor u kojemu dobro sjeme može rasti. Treba se pouzdati u Boga.«

Moramo li biti optimisti?

Ove me papine riječi podsjećaju na neka njegova razmišljanja iz prošlosti u kojima je tadašnji kardinal Bergoglio napisao kako Bog već živi u gradu, životno pomiješan među svima i sjedinjen sa svakim. Po mome mišljenju, to je drugi način da se izrazi ono što je sv. Ignacije napisao u *Duhovnim vježbama*, da Bog, naime, »radi i djeluje« u našem svijetu. Pitam ga stoga: »Moramo li biti optimisti? Koji su znakovi nade u današnjem svijetu? Kako je moguće biti optimist u svijetu koji je u krizi?«

»Ne sviđa mi se rabiti riječ 'optimizam' jer govori o psihološkome stavu. Sviđa mi se, naprotiv, rabiti riječ 'nada' u skladu s onim što se čita u jedanaestome poglavlju *Poslanice Hebrejima* koju sam prije spomenuo. Oci su nastavili putovati, prolazeći kroz velike poteškoće. Nada ne postiđuje, kako čitamo u *Poslanici Rimljanima*. Sjeti se, naprotiv, prve zagonetke u Puccinijevoj *Turandot*«, moli me Papa.

U trenutku sam se sjetio, pomalo napamet, stihova te zagonetke princeze kojoj je odgovor nada: *U tamnoj noći leti prikaza u duginim bojama. / Diže i širi krila / nad crno beskrajno čovječanstvo. / Čitav svijet ju zaziva / i čitav svijet ju moli. / Ali prikaza nestaje sa zorom / da bi se rodila u srcu. / I svake se noći rađa / i svakog dana umire!* Stihovi koji otkrivaju želju za nadom, ali koju ovdje predstavlja prikaza u duginim bojama i koja nestaje sa zorom.

»Evo — nastavlja papa Franjo — kršćanska nada nije prikaza i ne vara. Ona je bogoslovna krepost i prema tome, u konačnici, Božji dar koji se ne može svesti na optimizam koji je samo ljudski. Bog ne potkrada nadu, ne može negirati sebe. Bog je sav obećanje.«

Umjetnost i stvaralaštvo

Ostajem pogodan citiranjem libreta opere *Turandot* kao uvodom u govor o otajstvu nade. Želio bih bolje razumjeti koje su umjetničke i književne reference pape Franje. Podsjećam ga da je 2006. rekao da veliki umjetnici znaju predstaviti ljepotu tragičnih i bolnih stvarnosti života. Pitam stoga koje umjetnike i pisce voli; ima li nešto što ih povezuje...

»Jako sam volio međusobno različite autore. Najviše volim Dostojevskoga i Hölderlina. Od Hölderlina želim spomenuti vrlo lijepu lirsku pjesmu za rođendan njegove bake, koja mi je duhovno vrlo mnogo koristila. To je ona koja završava stihom *Neka čovjek sačuva ono što je dijete obećalo*. Dirnula me i zato što sam jako volio svoju baku Rosu, a u pjesmi Hölderlin približava svoju baku Mariji koja je rodila Isusa koji za njega predstavlja zemaljskoga prijatelja koji nikoga nije smatrao strancem. Knjigu *Zaručnici* pročitao sam tri puta i sad je imam na stolu da je ponovno pročitam. Manzoni mi je mnogo dao. Moja me baka, kad sam bio dijete, napamet naučila početak te knjige: 'Onaj krak jezera Como, koji je okrenut prema jugu, između dvaju neprekinutih planinskih lanaca...'. Također, Gerard Manley Hopkins jako mi se sviđao.«

»U slikarstvu se divim Caravaggiju: njegove slike mi govore s platna. Ali i Chagall sa svojim *Bijelim Raspećem*...«

»U glazbi volim Mozarta, razumljivo. Onaj *Et Incarnatus est* iz njegove Mise u C–duru je nenadmašiv: vodi te k Bogu! Volim Mozarta u izvedbi Clare Haskil. Mozart me ispunjava: ne mogu na njega misliti, moram ga slušati. Beethovena volim slušati, ali prometejski. A najviše prometejski tumač za mene je Furtwängler. Pa onda Bachove Muke. Bachov je odlomak koji jako volim *Erbarne Dich*, Petrov plač iz Muke po Mateju. Veličanstveno. Potom, na drukčijoj razini, ne prisnoj na isti način, volim Wagnera. Volim ga slušati, ali ne uvijek. *Tetralogija Prstena* koju je izveo Furtwängler u milanskoj Scali 1950. za mene je najbolja stvar. A i *Parsifal* kojeg je 1962. izveo Knappertsbusch.«

»Trebali bismo razgovarati i o filmu. Fellinijeva *Ulica* je film koji sam možda najviše volio. Identificiram se s tim filmom u kojem postoji razumljiva poveznica sa svetim Franjom. Vjerujem da sam odgledao sve filmove s Annom Magnani i Aldom Fabrizijem kad sam imao između 10 i 12 godina. Jedan je drugi film koji sam jako volio *Rim, otvoreni grad*.

Svoju kinematografsku kulturu dugujem prije svega roditeljima koji su nas često vodili u kino.«

»U svakom slučaju, općenito volim tragične umjetnike, posebno one najklasičnije. Ima jedna lijepa definicija koju Cervantes stavlja u usta sveučilišnomu prvostupniku Carrascu kako bi pohvalio priču o Don Quijotu: 'Djeca je imaju u rukama, mladi je čitaju, odrasli je razumiju, stari je hvale'. To za mene može biti dobra definicija klasikâ.«

Spoznajem da su me osvojila ta njegova uporišta i da imam želju ući u njegov život ulazeći kroz vrata njegovih umjetničkih odabira. Bio bi to, zamišljam, dugačak put. A uključivao bi i film, od talijanskoga neorealizma do *Babettine gozbe*. Na pamet mi dolaze drugi autori i djela koja je navodio u drugim prigodama, uključujući mlade ili manje poznate ili lokalne autore: od *Martína Fierroa* Joséa Hernándezza do poezije Nina Coste i *Velikog izlaska* Luigija Orseniga. No mislim i na Josepha Malèguea i Joséa Maríju Pemána. I, razumljivo, na Dantea i Borgesa, ali i na Leopolda Marechala, autora djela *Adán Buenosayres* *El Banquete de Severo Arcángelo* [Banket ozbiljnog Arkandela] i *Megafón o la guerra* [Megafon ili rat].

Posebno mislim upravo na Borgesa, jer ga je Bergoglio, dvadesetosmogodišnji profesor književnosti u Santa Féu pri *Colegio de la Inmaculada Concepción*, izravno poznavao. Bergoglio je predavao na gimnaziji posljednjim dvjema godinama i svoje mlade učenike upućivao na kreativno pisanje. Imao sam iskustvo slično njegovomu, kad sam bio njegove dobi, na *Istituto Massimo* u Rimu, osnivajući *BombaCarta* i to mu pripovijedam. Na kraju molim papu da ispriča svoje iskustvo.

»Bila je to pomalo rizična stvar«, odgovara. »Trebao sam postići da moji učenici proučavaju *El Cida*. [Cid, španjolski nar. junak]. Međutim, djeci se to nije sviđalo. Tražili su da čitaju F. Garcíju Lorcu. Tada sam odlučio da će *El Cida* učiti kod kuće, a na nastavi sam obrađivao autore koji su se mladima više sviđali. Razumljivo, mladi su željeli čitati 'pikantnija' književna djela, suvremena poput *La casada infiel* [Nevjerna žena], ili klasična poput *La Celestina* [Svodilja] Fernanda de Rojas. Ali čitajući te stvari koje su ih trenutno privlačile, općenito su više uživali u književnosti, u poeziji, te su prelazili na druge autore. I za mene je to bilo veliko iskustvo. Proveo sam program, ali na prestrukturiran način, odnosno ne redosljedom kako je to bilo predviđeno, nego redosljedom koji je prirodno proizlazio iz čitanja pojedinih autora. Taj mi je način prilično odgovarao: nisam volio kruto programiranje, nego u krajnjem slučaju znati kamo više ili manje stići. Tada sam počeo tražiti od njih da pišu. Na kraju sam odlučio Borgesu dati da pročita dvije pripovijesti koje su napisali moji mladi. Poznavao sam njegovu tajnicu, koja je bila moja profesorica glasovira. Borgesu su se jako sviđale. Tada mi je predložio da napišem uvod u jednu zbirku.«

»Znači, Sveti Oče, je li za život neke osobe važna kreativnost?«, pitam ga. On se smije i odgovara mi: »Za isusovca je iznimno važna! Isusovac mora biti kreativan.«

Granice i laboratoriji

Kreativnost je, dakle, važna za isusovca. Primajući svećenike i suradnike časopisa *Civiltà Cattolica*, Papa Franjo istaknuo je tri druge važne označnice kulturalnoga rada isusovaca. Vraćam se mislima na taj dan, 14. lipnja. Sjećam se da mi je tada, u razgovoru prije susreta sa čitavom našom skupinom, nagovijestio to troje: dijalog, rasuđivanje i granica. Posebno je inzistirao na posljednjoj točki, citirajući Pavla VI. koji je u jednome poznatom govoru rekao isusovcima: »Gdje je god u Crkvi, također na najtežim i vrhunskim područjima, na raskrižjima ideologija, u društvenim rovovima, bilo i postoji suočavanje između gorućih čovjekovih potreba i neprolazne poruke Evanđelja, tamo su bili i jesu isusovci.«

Molim papu Franju za poneko pojašnjenje: »Molili ste nas da budemo pozorni, da se ne padne u 'napast priviknuti se na granice: treba ići prema granicama, a ne nositi granice kući da ih se malo lakira i pripitomi'. Što ste pod tim mislili? Što ste nam točno namjeravali reći? Ovaj razgovor bio je dogovoren za skupinu časopisa koje uređuje Družba Isusova: koji im poziv želite očitovati? Koje prioritete trebaju imati?«

»Tri ključne riječi koje sam uputio časopisu *Civiltà Cattolica* mogu biti proširene na sve časopise Družbe, možda s različitim naglascima, ovisno o njihovoj prirodi i ciljevima. Kad inzistiram na granici, na poseban način mislim na potrebu čovjeka koji stvara da bude uključen u kontekst u kojem djeluje i o kojemu promišlja. Uvijek vrebala opasnost živjeti u laboratoriju. Naša vjera nije vjera–laboratorij, nego vjera–hod, povijesna vjera. Bog se objavio kao povijest, ne kao kompendij apstraktnih istina. Bojim se laboratorija jer u laboratoriju se problemi uzimaju i nose kući da ih se pripitomi, da ih se lakira, izvan njihova konteksta. Ne treba kući nositi granicu, nego živjeti na granici i biti odvažan.«

Pitam papu može li navesti kakav primjer na temelju svoga osobnog iskustva.

»Kad se govori o društvenim problemima, jedno je okupiti se radi proučavanja problema droge u nekoj *villa miseria*, a drugo je poći onamo, živjeti ondje i razumjeti problem iznutra, proučavati ga. Postoji jedno genijalno pismo patra Arrupea upravljeno Centrima istraživanja i socijalnoga djelovanja (*Centros de Investigación y Acción Social /CIAS/*) o siromaštvu, u kojem jasno kaže da se ne može govoriti o siromaštvu ako ga se ne iskusi izravnim uključivanjem u mjesta u kojima se ono može iskustveno doživjeti. Ta riječ 'uključivanje' opasna je jer su je neki redovnici shvatili kao modu te su se dogodile katastrofe zbog nedostatka rasuđivanja. Međutim, uistinu je važna.«

»Granice su mnoge. Pomislimo na redovnice koje žive u bolnicama: one žive na granicama. Ja sam živ zahvaljujući jednoj od njih. Kad sam imao problema s plućima u bolnici, liječnik mi je dao penicilin i streptomycin u određenim dozama. Redovnica koja je bila na odjelu utrostručila je dozu jer je imala 'njih', znala je što činiti jer je bila s bolesnicima čitav dan. Liječnik, koji je stvarno bio odličan, živio je u laboratoriju, a redovnica je živjela na granici i razgovarala s granicom svaki dan. Pripitomiti granice znači ograničiti se na govor s udaljene pozicije, zatvoriti se u laboratorije. Korisno je to, ali promišljanje za nas mora uvijek polaziti od iskustva.«

Kako čovjek razumije samoga sebe

Pitam onda papu vrijedi li to i na koji način također za jednu važnu kulturalnu granicu kakva je ona antropološkoga izazova. Antropologija na koju se Crkva tradicionalno poziva i govor kojim ju je izrazila ostaju čvrst oslonac, plod stoljetne mudrosti i iskustva. Međutim, čovjek kojemu se Crkva obraća kao da to više ne razumije ili smatra nedovoljnim. Počinjem razmišljati o činjenici da čovjek sebe tumači na način različit od onoga u prošlosti, različitim kategorijama. To se događa zbog velikih promjena u društvu i nekog širega proučavanja samoga sebe...

Papa u tome trenutku ustaje i odlazi uzeti časoslov s pisaćega stola. To je časoslov na latinskome, sad već istrošen od uporabe. Otvara službu čitanja od petka XXVII. tjedna kroz godinu. Čita mi odlomak iz *Commonitorium Primum* [Prva uputa] svetoga Vinka Lerinskoga: *Ita etiam christianae religionis dogma sequatur has decet profectuum leges, ut annis scilicet consolidetur, dilatetur tempore, sublimetur aetate* [Isto tako i istina kršćanske vjere slijedi taj zakon usavršavanja te se s godinama učvršćuje, s vremenom širi i rastom postaje uzvišenija].

Papa nastavlja: »Sveti Vinko Lerinski uspoređuje biološki razvoj čovjeka i prenošenje *depositum fidei* [polog vjere] iz jednoga razdoblja u drugo, koje raste i učvršćuje se s tijekom vremena. Evo, razumijevanje čovjeka mijenja se s vremenom, tako se isto produbljuje i čovjekova savjest. Pomislimo na doba kad je bez ikakvih problema bilo dopušteno ropstvo ili smrtna kazna. Prema tome, raste se u shvaćanju istine. Egzegeti i teolozi pomažu Crkvi u dozrijevanju vlastitoga prosuđivanja. Također druge znanosti i njihov razvoj pomažu Crkvi u tomu rastu razumijevanja. Postoje drugorazredne crkvene norme i propisi koji su nekada bili učinkoviti, ali koji su sada izgubili vrijednost ili značenje. Pogrešna je vizija crkvenoga nauka kao nečeg monolitnoga što treba braniti bez nijanse.«

»Uostalom, u svakom razdoblju čovjek pokušava bolje razumjeti i izraziti sama sebe. Prema tome, čovjek s vremenom mijenja način doživljavanja samoga sebe: jedno je čovjek

koji se izražava isklesavši *Nike sa Samotrake*, drugo je djelo Caravaggija, drugo je ono Chagallovo i drugo je ono Dalijevo. Načini izražavanja istine mogu biti mnogooblični, to je štoviše potrebno za prenošenje evanđeoske poruke u njezinu nepromijenjenom značenju.«

»Čovjek je u traženju samoga sebe i razumljivo je da u tome traženju može učiniti pogreške. Crkva je doživjela vremena genijalnosti, kao na primjer vrijeme tomizma. Međutim, doživljava i vremena dekadencije misli. Na primjer: ne smijemo miješati genijalnost tomizma s dekadentnim tomizmom. Ja sam, nažalost, studirao filozofiju s priručnicima dekadentnoga tomizma. U promišljanju čovjeka, dakle, Crkva bi trebala težiti genijalnosti, a ne dekadenciji.«

»Kad izražavanje misli nije valjano? Kad misao iz pogleda gubi ljudsko ili kad se jednostavno boji ljudskoga ili dopušta varati se o samoj sebi. Obmanuta se misao može prikazati poput Odiseja pred pjesmom sirena ili poput Tannhäusera, u orgijama okruženog šumskim bogovima i Bakhovim svećenicama, ili poput Parsifala, u drugome dijelu Wagnerove opere, u Klingsorovoj kraljevskoj palači. Misao Crkve treba ponovno zadobiti genijalnost i sve više shvaćati na koji način čovjek danas razumije sebe, da bi razvijala i produbljava vlastiti nauk.«

Moliti

Postavljam papi posljednje pitanje o njegovome najdražem načinu molitve.

»Svako jutro molim časoslov. Volim moliti psalmima. Onda, nakon toga, slavim misu. Molim kronicu. Ono što doista volim večernje je klanjanje, čak i kada sam rastresen i mislim na nešto drugo ili čak zaspim moleći. Na večer sam, dakle, između sedam i osam, pred Presvetim jedan sat na klanjanju. No molim i mislima, kad čekam kod zubara ili u drugim trenucima dana«.

»Molitva je za mene uvijek puna uspomena, sjećanja, uključujući uspomene moje povijesti ili onoga što je Gospodin učinio u svojoj Crkvi ili u nekoj posebnoj župi. Za mene je uspomena o kojoj sv. Ignacije govori u prvome tjednu *Vježbi* u susretu s milosrdnim Kristom Raspetim. I pitam se: 'Što sam učinio za Krista? Što činim za Krista? Što trebam činiti za Krista?' To je uspomena o kojoj Ignacije govori i u *Contemplatio ad amorem* [Razmatranje o ljubavi], kada traži da se prisjetimo primljenih dobročinstava. Međutim, prije svega, ja znam i da se Gospodin mene spominje. Ja mogu njega zaboraviti, ali znam da on nikad, nikad mene ne zaboravlja. Uspomena predstavlja radikalni temelj srca jednoga isusovca: uspomena je to milosti, uspomena u kojoj se govori u *Ponovljenome zakonu*, uspomena na djela Božja koja su u temelju saveza između Boga i njegova naroda. Uspomena je to koja me čini sinom i koja me čini da budem i ocem.«

* * *

Svjestan sam da bih još dugo nastavio ovaj dijalog, ali znam da, kao što je papa jednom rekao, ne treba »zloupotrebljavati granice«. Ukupno smo razgovarali više od šest sati, tijekom triju susreta, 19., 23. i 29. kolovoza. Draže mi je bilo sročiti razgovor bez naznačavanja stanki kako se ne bi izgubilo na kontinuitetu. U stvari, naš je susret bio više razgovor nego intervju: pitanja su bila podloga, bez sužavanja u unaprijed definirane i krute parametre. Jezično smo tečno prošli kroz talijanski i španjolski, a da s vremena na vrijeme nismo zamijetili prijelaze. Nije bilo ničega mehaničkog, a odgovori su nastali u dijalogu i unutar razmišljanja koja sam ovdje pokušao iznijeti na sažet način, koliko sam mogao.

Preveo: p. Vatroslav Halambek SJ